Lietas arhīva Nr. SKA-1182-17
Lieta Nr. A420218516
ECLI:LV:AT:2017:1229.A420218516.2.S

Latvijas Republikas Augstākā tiesa
SPRIEDUMS
Rīgā 2017.gada 29.decembrī

Augstākā tiesa šādā sastāvā:
tiesnese Veronika Krūmiņa
tiesnese Līvija Slica
tiesnese Ieva Višķere

rakstveida procesā izskatīja administratīvo lietu, kas ierosināta, pamatojoties uz /pers. B/ un /pers. C/ pieteikumu par Rīgas bāriņtiesas bezdarbības saistībā ar bērnu ievietošanu krīzes centrā atzīšanu par prettiesisku un Rīgas bāriņtiesas 2016.gada 31.maija lēmuma Nr. 1-6/1192 atcelšanu, sakarā ar /pers. B/ un /pers. C/ un Rīgas bāriņtiesas kasācijas sūdzībām par Administratīvās apgabaltiesas 2017.gada 28.marta spriedumu.

Aprakstošā daļa

[..]

Motīvu daļa

[8] Augstākā tiesa konstatē, ka lietas izskatīšanas laikā tiesā pieteicēju prasījumi tikuši dažādi interpretēti. Tomēr pieteicēju pieteikumi apvienotajās lietās pamatā ir vērsti divos virzienos: par bāriņtiesas bezdarbību (nelemšanu) saistībā ar bērnu ievietošanu krīzes centrā un par bērnu aizgādības tiesību atjaunošanu pieteicējiem (tostarp pārsūdzētā lēmuma izvērtēšanu). No pieteicēju pieteikuma skaidri izriet, ka pieteicēju pieteikums par bērnu atrašanos krīzes centrā, pretēji bāriņtiesas kasācijas sūdzībā norādītajam, nav vērsts pret krīzes centru, bet tieši bāriņtiesu, jo, pieteicēju ieskatā, bāriņtiesa ir tā institūcija, kurai ir jārīkojas šādās situācijās.

[9] Apgabaltiesa ir konstatējusi, ka bērnu skola 2016.gada 25.aprīlī telefoniski ziņoja bāriņtiesai par konkrētiem apstākļiem, kas varēja liecināt par pret bērniem pieļautu vardarbību. Bāriņtiesa arī Augstākajai tiesai vēstulē apliecināja, ka no skolas šajā datumā telefoniski tika saņemta šāda informācija. Līdz ar to pamatjautājums lietā ir par to, kā bāriņtiesai bija jārīkojas šādā situācijā.

Bāriņtiesa saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 2.panta pirmo daļu ir aizbildnības un aizgādnības iestāde, kas atbilstoši šā likuma 4.panta otrajai daļai un 17.panta 1.punktam nodrošina aizbildnībā un aizgādnībā esošo personu tiesību un interešu aizsardzību. Atbilstoši Bāriņtiesu likuma 18.panta 3^1.daļai bāriņtiesa normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos lemj par bērna nodošanu citas personas aprūpē.

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmās daļas 5.punktu bāriņtiesa lemj par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, ja konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vecāka vardarbību pret bērnu. Atbilstoši šā panta $1.^1$daļai bāriņtiesa, ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, veic riska novērtēšanu (vecāka līdzatkarība, problēmas neatzīšana u.tml.), informē vecāku par sekām un uzdod viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Ja vecāks šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus bērna dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes.

Savukārt atbilstoši šā likuma 23.panta pirmās daļas 1.punktam, ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņem lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem. Atbilstoši 23.panta otrajai daļai šā panta pirmajā daļā minētajos gadījumos bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks vai bāriņtiesas loceklis nogādā bērnu audžuģimenē, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, slimnīcā vai citos drošos apstākļos. Atbilstoši 23.panta $2.^1$daļai bāriņtiesa pirms vienpersoniska lēmuma pieņemšanas par bērna šķiršanu no ģimenes primāri izvērtē iespējas novērst dzīvības un veselības apdraudējumu bērnam, paliekot ģimenē, un, ja to nav iespējams novērst ar līdzekļiem (pagaidu aizsardzība pret vardarbību, bērna nodošana citas personas, ar kuru bērnam ir emocionāla saikne, īslaicīgā aprūpē drošos apstākļos u.tml.), kuri mazāk ierobežo bērna tiesības uzaugt ģimenē, tā lemj par bērna šķiršanu no ģimenes.

No Bāriņtiesu likuma 35.panta pirmās daļas izriet, ka bāriņtiesa lemj par bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna ievietošanu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, ja ārpusģimenes aprūpi bērnam nav iespējams nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē vai ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē konkrētam bērnam nav piemērota. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.

Tāpat arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts paredz, ka bērnu var šķirt no ģimenes, ja bērna dzīvība, veselība vai attīstība ir nopietni apdraudēta vardarbības dēļ vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ. Atbilstoši 27.panta otrajai daļai šā panta pirmās daļas 1. un 2.punktā paredzētajos gadījumos bērns šķirams no ģimenes, ja nav iespējams

novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē. 27.panta trešā daļa paredz, ka, šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs. Bērnam primāri tiek nodrošināta iespēja augt pie aizbildņa vai audžuģimenē. 27.panta 3.[1] daļa paredz, ka ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.

Atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4.panta ceturtajai daļai bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošināma aprūpe ģimeniskā vidē — audžuģimenē, pie aizbildņa, un tikai tad, ja tas nav iespējams, aprūpe tiek nodrošināta ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

No minētajām tiesību normām izriet, ka gadījumā, kad bāriņtiesai kļūst zināmi apstākļi, kas norāda uz iespējamu vardarbību pret bērniem, konkrētās lietas izskatīšana ir bāriņtiesas kompetencē. Tas nozīmē, ka bāriņtiesai lieta jāņem savā pārziņā un jāveic visas no tiesību normām izrietošās darbības situācijas noskaidrošanai un risināšanai, sākot ar faktisko apstākļu izpēti, piefiksēšanu dokumentārā vai citādā formā, iesaistīto personu viedokļu noskaidrošanu utt. Tāpat tieši bāriņtiesai šādā situācijā jālemj būtiski ar tiesībām uz ģimenes dzīvi saistīti jautājumi, proti, par nepieciešamību šķirt bērnus no ģimenes, nododot citu personu aprūpē, un vecāku aizgādības tiesību iespējamu ierobežošanu. Bāriņtiesa nevar šo jautājumu izlemšanu atstāt citām institūcijām. Otra institūcija, kas ir tiesīga šķirt bērnus no ģimenes un pieņemt lēmumu par bērnu ievietošanu krīzes centrā, ir policija saskaņā ar likuma "Par policiju" 12.[1]pantu.

Tādējādi apgabaltiesa ir pareizi secinājusi, ka bāriņtiesai bija pienākums lemt par piemērotāko situācijas risinājumu, ja tiek konstatēts, ka bērnu turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņu veselību un dzīvību.

Konkrētajā gadījumā bāriņtiesa, kā konstatējusi apgabaltiesa, nebija izlēmusi ne jautājumu par bērnu tālāko aprūpi, ne uzturēšanās vietu un apstākļiem, ne vecāku tiesību apjomu.

[10] No iepriekš minētajām Bāriņtiesu likuma un Bērnu tiesību aizsardzības likuma normām arī izriet, ka gadījumā, ja bāriņtiesa konstatē, ka pastāv apstākļi bērnu šķiršanai no ģimenes un bērniem ir jānodrošina ārpusģimenes aprūpe, tad bērna ievietošana krīzes centrā ir nevis primārais, bet gan galējais līdzeklis. Proti, vispirms bāriņtiesai ir jāizvērtē citi saudzējošāki un ģimeniskai videi atbilstošāki risinājumi, bērnam nodrošinot ārpusģimenes aprūpi – audžuģimenē, pie personām, ar kurām bērnam ir emocionāla saikne, radiniekiem un tml. Tikai tad, ja šāds ārpusģimenes aprūpes veids konkrētajā gadījumā nav iespējams, bērnam nodrošināma aprūpe aprūpes iestādē. Tādā veidā tiek ievērots samērīguma princips (*Augstākās tiesas 2017.gada 16.augusta rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-1032/2017 (A420187616) 8.punkts*).

Turklāt bērnu ievietošanu krīzes centrā ir jāuzskata par galējo risinājumu arī tādēļ, ka aprūpes iestādē bērns kļūst par šai iestādei īpaši pakļautu personu. Šo attiecību rakstura dēļ bērns faktiski ir pakļauts šai iestādei, un iestāde ir tiesīga šīs attiecības lielā mērā vienpusēji regulēt, tostarp ierobežot bērna pārvietošanos, pārbaudīt korespondenci un tml. (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 40., 41.pants) (*Augstākās tiesas 2016.gada 30.decembra lēmuma lietā Nr. SKA-1553/2016 (680066216) 8.punkts*).

Ievērojot iepriekš minēto, nav pamatoti bāriņtiesas kasācijas sūdzības argumenti, ka bāriņtiesai, konstatējot, ka bērni jau atrodas krīzes centrā, nekādi lēmumi nebija jāpieņem, tostarp par vecāku aizgādības tiesībām. Šīs lietas faktiskie apstākļi, kā minēts iepriekš, sākās brīdī, kad bāriņtiesa saņēma telefonisku informāciju no skolas par iespējamu vardarbību pret bērniem no vecāku puses. Līdz ar to šajā brīdī bāriņtiesai bija jāsāk šīs lietas risināšana, kas atbilstoši iepriekš minētajām tiesību normām ietvēra arī lemšanu par bērnu un vecāku tiesību apjomu, tostarp par to, kāds ārpusģimenes aprūpes veids bērniem ir nepieciešams, un par vecāku aizgādības tiesībām. Ja bāriņtiesa kā kompetentā institūcija šos jautājumus nav izlēmusi, tad vecāki nekādā veidā nav ierobežoti savās tiesībās, tostarp izņemt bērnus no krīzes centra. Tādējādi apstākļos, kad bāriņtiesas rīcībā ir informācija par iespējamu vardarbību pret bērniem, bet bāriņtiesa nelemj lietā būtiskos jautājumus, bērnu tiesības netiek efektīvi aizsargātas.

Nav atsevišķi analizējami bāriņtiesas argumenti, ka tiesa ir nepareizi skaidrojusi Bāriņtiesu likuma 23.pantā ietvertā lēmuma dabu, jo šiem apsvērumiem konkrētajā lietā nav izšķirošas nozīmes. Tiesas spriedums pamatā ir balstīts apsvērumā, ka bāriņtiesa nav pieņēmusi lēmumus situācijā, kurā tie bija jāpieņem.

[11] Par pieteicēju kasācijas sūdzību jeb pieteikumu daļā par pieteicējiem pārtrauktajām aizgādības tiesībām lietā bija strīds par to, vai pieteicēji ir bijuši fiziski un emocionāli vardarbīgi pret bērniem. Augstākā tiesa secina, ka apgabaltiesas rīcībā bija pietiekami pierādījumi par šo lietā būtisko apstākļu pastāvēšanu, tostarp krīzes centra psihologa atzinums, kā arī tiesai tieši sniegtas bērnu liecības par vardarbības faktu. Tieši tāpēc apgabaltiesa noraidīja pieteicēju lūgumu par papildu pierādījumu pievienošanu un ekspertu izsaukšanu uz tiesu (*lietas 4 sēj. 146., 164.lapa*, *apgabaltiesas sprieduma 10.punkts*). Tā kā tiesas rīcībā jau bija pietiekami pierādījumi lietas izspriešanai, tiesa, pretēji pieteicēju uzskatam, nav rīkojusies nepamatoti, atsakoties pievienot lietai pieteicēju norādīto ekspertu atzinumus un neuzaicinot ekspertus uz tiesu jautājumā par to, vai pieteicēji ir spējīgi īstenot vardarbību, tā kā šie pierādījumi nevarētu mainīt tiesas secinājumu lietā. Lietā ir būtiski konstatēt nevis to, vai pieteicēji vispār ir spējīgi uz vardarbību, bet vai vardarbība ir bijusi. Šo faktu tiesa jau bija konstatējusi no pierādījumiem lietā. Tādējādi nav konstatējams procesuālo tiesību normu pārkāpums apgabaltiesas rīcībā saistībā ar pierādījumu izskatīšanu.

Tāpat atbilstoši Administratīvā procesa likuma 154.pantam tiesa patstāvīgi izvērtē pierādījumus lietā. Tas ir, tiesību normu pareiza piemērošana ir tiesas patstāvīgi veicams pienākums. Citas iestādes viedokli tiesa var apsvērt, taču tam nav pierādījuma nozīmes (*Augstākās tiesas 2014.gada 4.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-164/20014 (A42973709) 18.punkts*). Tādējādi tiesai, pretēji pieteicēju viedoklim, nebija jāizsprież lieta atbilstoši Tiesībsarga atzinumam. Atbilstoši Tiesībsarga likuma 25.pantam šādam atzinumam ir rekomendējošs raksturs.

[12] Pieteicēji uzskata, ka tiesa nepamatoti nav izvērtējusi, vai bāriņtiesas lēmums atbilst Bāriņtiesu likuma 22.panta 1.[1] daļai un otrajai daļai. Pieteicēji šo argumentu ir izteikuši tikai kasācijas sūdzībā. Līdz ar to apgabaltiesa šo pieteicēju argumentu nav vērtējusi, jo par to iebildumi ne pieteikumā, ne apelācijas sūdzībā nebija izteikti. Tomēr arī pēc būtības šīs normas piemērošana konkrētajā lietā nevarētu novest pie pieteikuma apmierināšanas šajā daļā.

Proti, atbilstoši Bāriņtiesu likuma 22.panta 1.[1] daļai bāriņtiesa, ierosinot lietu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, veic riska novērtēšanu (vecāka līdzatkarība, problēmas neatzīšana u.tml.), informē vecāku par sekām un uzdod viņam sadarbībā ar sociālo dienestu noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Ja vecāks šajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus bērna dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes. Pieteicēji norāda, ka bērnu šķiršanu no ģimenes un aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem var veikt tikai tad, ja vecāki kavējas novērst bērnu attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, bērniem paliekot ģimenē.

Vispārīgā gadījumā bāriņtiesai pirms bērnu šķiršanas no ģimenes sākotnēji ir jāizvērtē, vai primāri vecāki var novērst bērnu attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, un tikai tad, ja vecāki tos nenovērš un bērnu palikšana ģimenē apdraud bērnu dzīvību un veselību, lemt par bērnu šķiršanu no ģimenes un secīgi

par vecāku aizgādības tiesībām. Konkrētās lietas specifiskie apstākļi, kā minēts iepriekš, bija tādi, ka bērni ar atrašanos krīzes centrā no ģimenes jau bija faktiski šķirti vēl pirms bāriņtiesa ierosināja lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem. Līdz ar to apdraudējums bērnu dzīvībai un veselībai no vecāku puses lietas izskatīšanas laikā bāriņtiesā nepastāvēja, tāpēc arī bāriņtiesai nebija jāvērtē vecāku rīcība šādā kontekstā. Visas pārējās darbības, kas bāriņtiesai atbilstoši minētajai tiesību normai ir jāveic pirms lēmuma pieņemšanas par aizgādības tiesību pārtraukšanu pieteicējiem, tostarp izvērtēt vecāku riskus, izvērtēt iespēju bērniem atgriezties ģimenē, uzklausot visas iesaistītās personas, bāriņtiesa bija veikusi. Līdz ar to konkrētās lietas apstākļos minētās tiesību normas pārkāpums nav saskatāms.

Rezolutīvā daļa

Pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 348.panta pirmās daļas 1.punktu un 351.pantu, Augstākā tiesa

nosprieda

Atstāt negrozītu Administratīvās apgabaltiesas 2017.gada 28.marta spriedumu, bet /pers. B/, /pers. C/ un Rīgas bāriņtiesas kasācijas sūdzības noraidīt.

Spriedums nav pārsūdzams.

Tiesnese V. Krūmiņa

Tiesnese L. Slica

Tiesnese I. Višķere